

ТЕМА: СВІДОМІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

ПЛАН:

1. Проблема походження і сутності свідомості у релігії, філософії та науці.
2. Природа свідомості: відображення та його форми.
3. Ознака, структура та рівні свідомості. Функції свідомості.
4. Самосвідомість: властивості та функції.
5. Психофізичні основи свідомості. Свідомість та мозок.
6. Феномен несвідомого у психіці людини, його природа, структура і функції.
7. Суспільна свідомість, її рівні та форми.
8. Інтуїція як філософська та загальнонаукова проблема.

Свідомість — це найвища, властива тільки людині як соціальній (тобто суспільній) істоті форма відображення дійсності, функція людського мозку.

Що таке свідомість?

Одне із фундаментальних понять філософії, психології та когнітивних наук;

Забезпечує людині можливість виробляти узагальнені знання про зв'язки, відношення, закономірності об'єктивного світу, ставити цілі і розробляти плани, регулювати і контролювати емоційні і раціональні відношення з дійсністю, визначати ціннісні орієнтири свого буття;

Суб'єктивна реальність, внутрішній світ людини, світ ідей та почуттів.

Свідомість вивчають багато наук: філософія, соціологія, психологія, мовознавство, педагогіка, кібернетика, інформатика. Протягом віків точаться суперечки щодо її сутності.

Релігія вважає, що свідомість створена Богом, є «іскрою Божою» в людині, його подобою в людському єстві. Свідомість прирівнювалася до безсмертя душі, до надприродного духу.

Ідеалісти вважають свідомість первинною щодо матерії, вона, на їхню думку, незалежна від матерії, навпаки, остання є продуктом першої

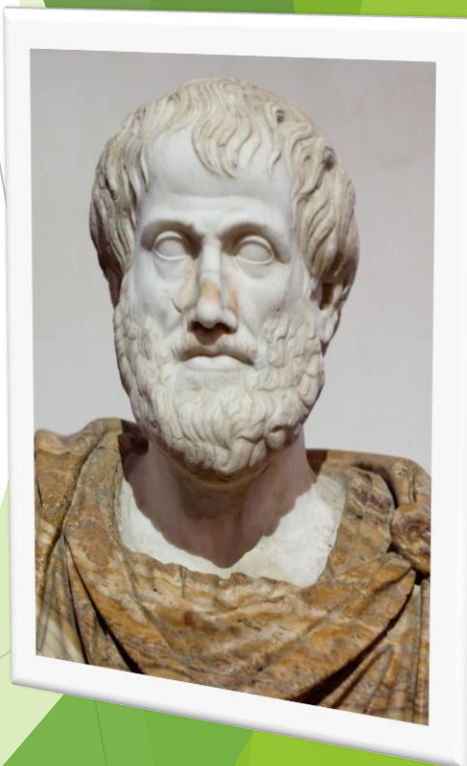
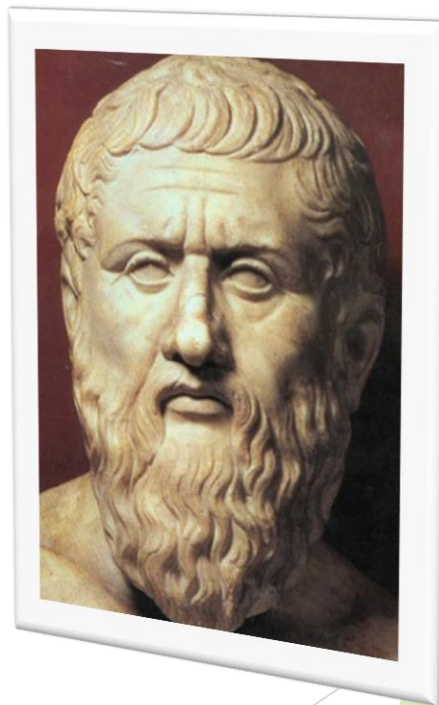
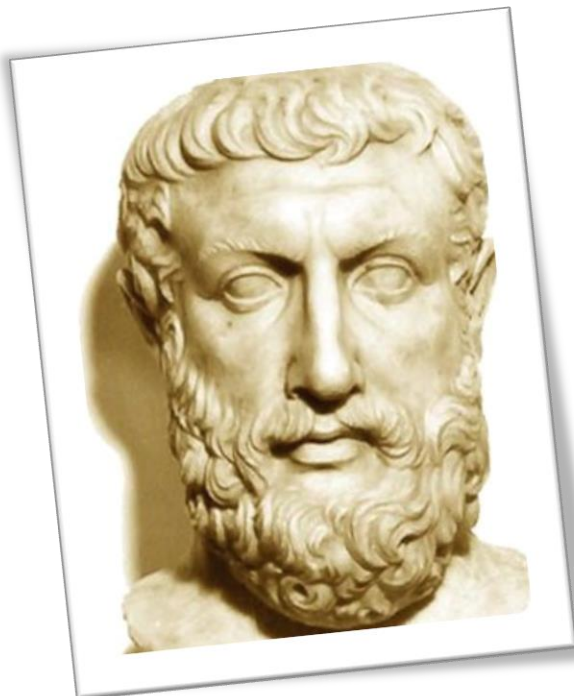
Матеріалістична філософія і психологія вважають свідомість функцією мозку і відбиттям зовнішнього світу.

Античність

Свідомість (дух) і матерія (фізичне тіло) представляють собою дві незалежні, взаємодоповнюють одне одного і рівні за значенням субстанції.

Проблематика філософії свідомості започаткована ще в античності. Платон та Аристотель є попередниками сучасних дуалістів, оскільки вважали, що розум існує як окрема від матерії онтологічна реальність.

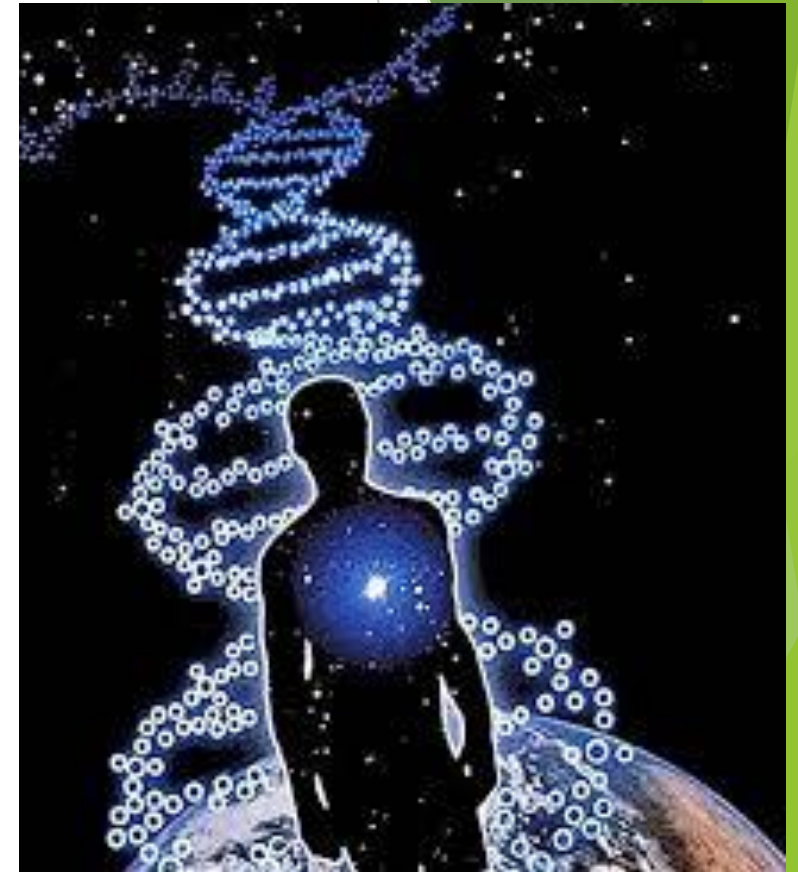
Основоположником традиції монізму є грецький філософ, Парменід, який стверджував, що буття та мислення єдині.

Середньовіччя

Свідомість розглядається як щось вторинне, а тому ненайкраще, несправжнє, невисоке, що є в духовному досвіді людини.

В середньовічній свідомості світ сприймається як двоїсте буття: справжній (божественний, небесний) і несправжній (земний, гріховний) світи.

Активне творче начало як би зникає з природи і передається Богу, який стає над природою. Істинним буттям володіє тільки Бог: він - вічний, незмінний, ні від кого не залежить і є джерелом всього існуючого.

Новий час

Свідомість стає найважливішим об'єктом вивчення у Новий час, в концепціях Декарта, Спінози, Локка та Юма.

Дуалізм душі і тіла — точка зору, згідно з якою свідомість (дух) і матерія (фізичне тіло) представляють собою дві незалежні, взаємодоповнюють одне одного і рівні за значенням субстанції. Як правило, ґрунтується на філософському дуалізмі. Засновником теорії дуалізму є Рене Декарт, який стверджував, що людина є мислячою субстанцією, здатна поставити під сумнів існування всього, крім своєї власної свідомості.

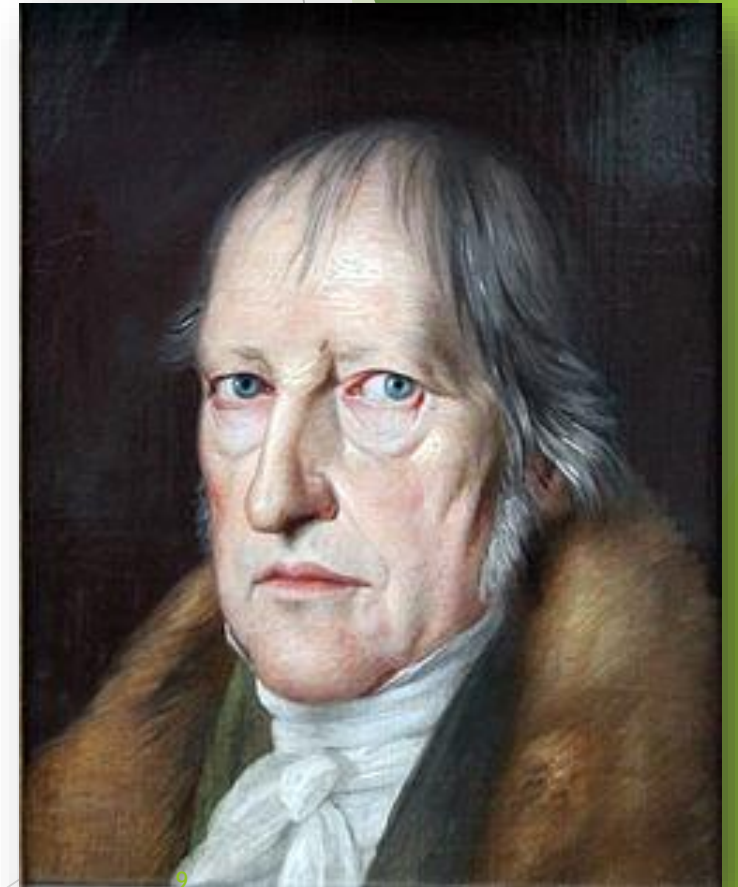
Рене Декарт доводив, що наше власне «Я» — єдина реальність, в існуванні якої неможливо сумніватися, в той час як реальність зовнішнього світу є сумнівною. Вперше було вжито Декартом термін «свідомість» як особлива здатність душі.

Нова епоха

Нова епоха в розумінні генезису свідомості була пов'язана з виникненням німецької класичної філософії. Ніхто інший, як Гегель впритул підійшов до проблеми соціально-історичної природи свідомості, звернув увагу на різні рівні її організації, на активність і історизм. Він виходив з того, що свідомість особи (суб'єктивний дух) необхідно пов'язана з об'єктом, залежить і визначається історичними умовами життя.

Свідомість, з одного боку, усвідомлення предмету, а з іншого боку, усвідомлення самої себе.

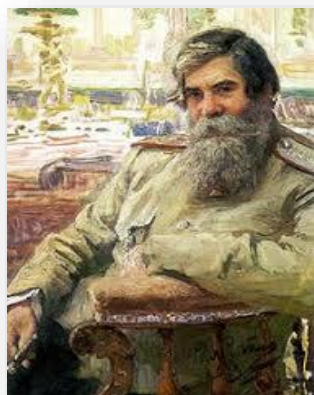

Г. Гегель

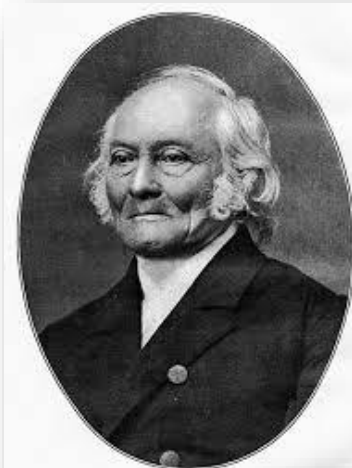
Велика заслуга у з'ясуванні природи свідомості належить позитивному знанню, яке збагачується в XIX—XX ст. досягненнями нейрофізіології (частково вченнями І.М.Сеченова, І.П.Павлова, В.Бехтерова та їхніх послідовників про рефлексорну діяльність мозку) та експериментальної психології (зв'язки елементів свідомості в працях Е.Вебера, Г.Фехнера, В.Вундта, У.Джемса)

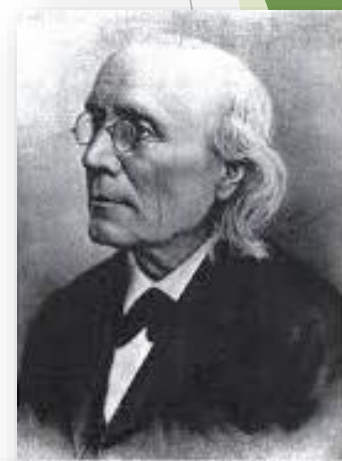
І.М.Сеченов

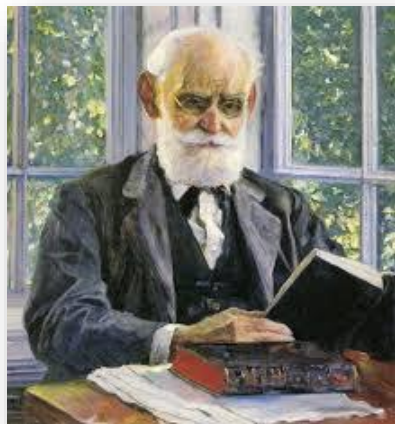
В.Бехтеров

Е.Вебер

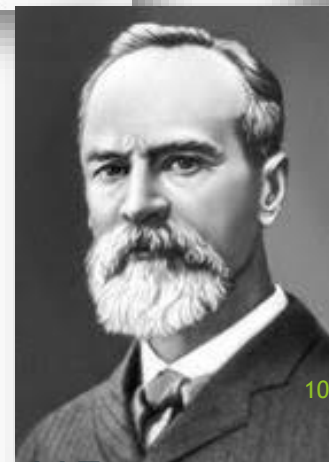
Г.Фехнер

І.П.Павлов

В.Вундт

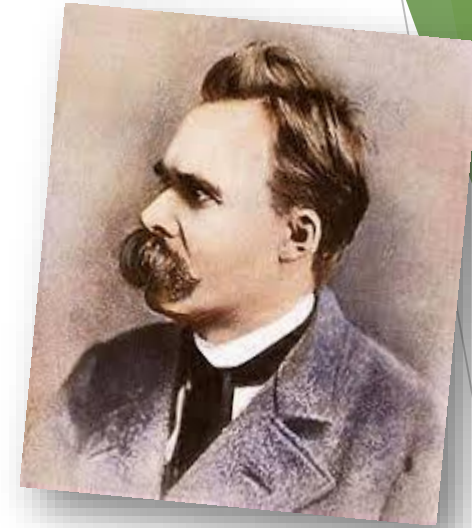

У.Джемс

Вирішальний крок у подоланні когнітивної інтерпретації свідомості зробив Ніцше. Декартівське «я мислю» він замінив на «я хочу».

Хоча

філософ спеціально не досліджував проблему свідомості, однак він вплинув на інших мислителів, що займалися нею.

В руслі філософії життя оригінальну концепцію з креном у біологізм створив З. Фрейд. В ній він розглянув механізм взаємодії свідомого і несвідомого

Найбільш плідно у XX ст. досліджував проблему свідомості Е. Гуссерль. Він схилявся до когнітивної інтерпретації свідомості, але піддав аналізу всі її акти, в тому числі й не когнітивні.

За останні 15-20 років філософія свідомості помітно перебудувалася. Вона взяла курс на зближення з природознавством, на розробку "наукової метафізики", набула більш емпіричного, натуралістичного вигляду.

Сьогодні дослідження філософів зосередились на співвідношенні "духу" і "тіла", фізичних і психічних станів тощо. Багато уваги приділяється питанням, які виникають на межі філософії і мови, когнітивної психології і комп'ютерного моделювання свідомості.

Знання – сукупність інформації про навколишню дійсність та способів її переробки, механізмом чого є діяльність пізнавальних процесів (відчуттів, сприймання, пам'яті, мислення)

Ставлення – суб'єктивне переживання людиною ставлення до подій. Виражається в емоціях та почуттях так званій афективній сфері психіки

Свідомість

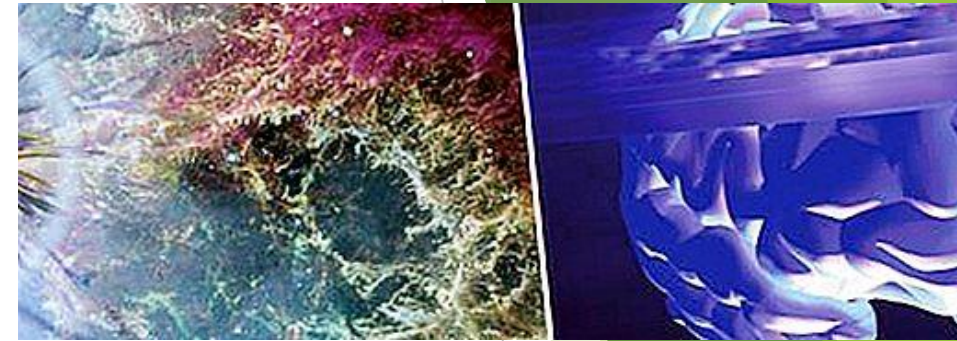
Цілеспрямованість діяльності – спроможність людини до постановки та досягнення мети, навіть при подоланні перешкод. Втілюється в діяльності та вольовій регуляції

Самосвідомість – здатність людини до пізнання самої себе. Виражається в образі «Я», самооцінці та рівневі домагань.

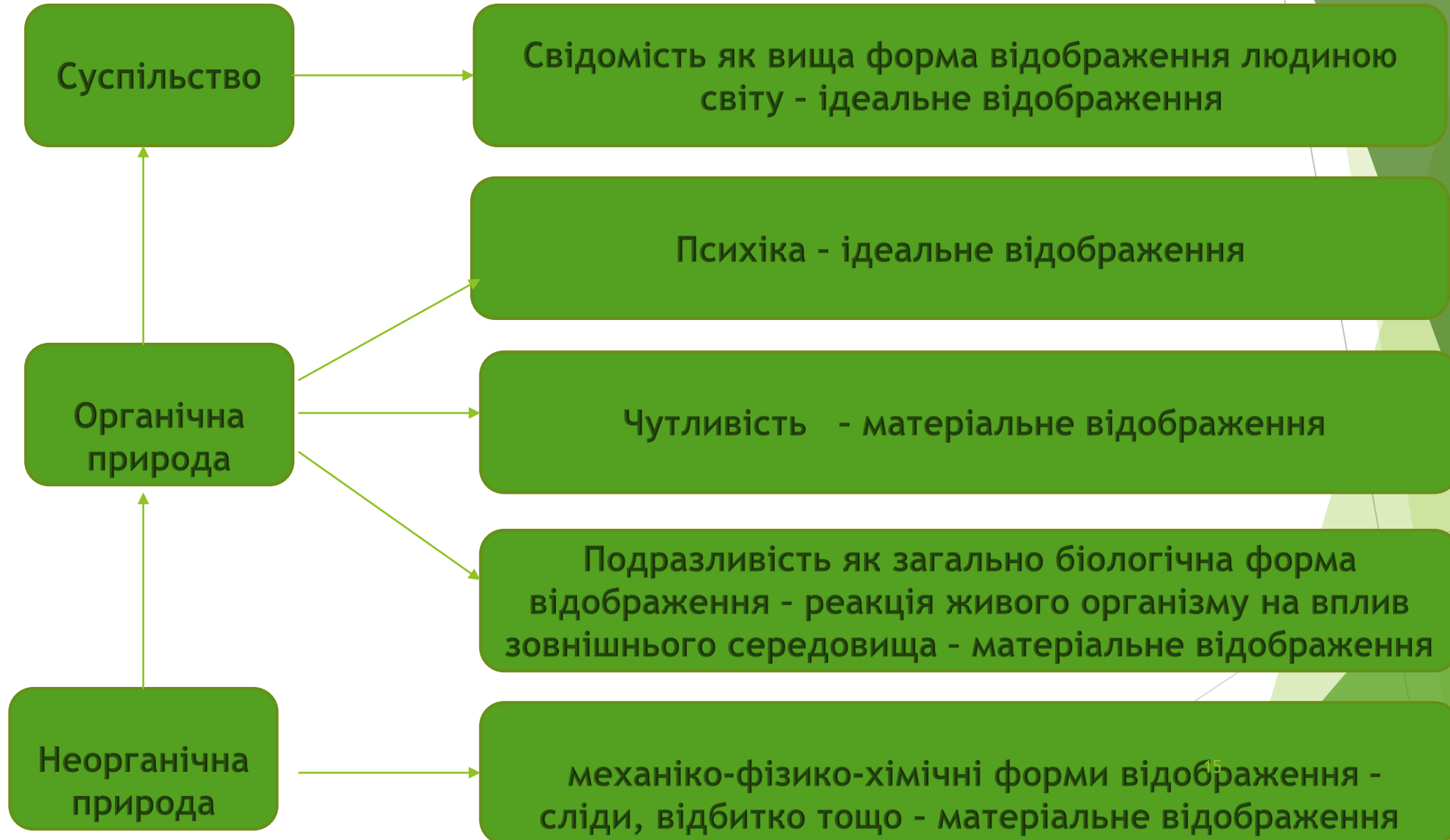
З погляду діалектичного матеріалізму, матерія на всіх рівнях своєї організації має властивість відображення, що розвивається в процесі її еволюції, стаючи все більш складним та більш якісним. Ускладнення форм відображення пов'язане зі здатністю матеріальних систем до самоорганізації та саморозвитку. Еволюція форм відображення виступила як передісторія свідомості.

Відображення - здатність матеріальних явищ, предметів, систем відтворювати у своїх властивостях особливості інших явищ, предметів, систем у процесі взаємодії з останніми.

Форми відображення залежать від специфіки і рівня структурної організації взаємодіючих предметів, явищ, систем.

Форми відображення

Ознаки свідомості

Особливий,
небіологічний тип
поведінки

Використання
предметів
культури за їх
призначенням

Мова, мовлення

Оперування не
наданим наявно
змістом
реальності

Продуктування
того, що не існує
(творчість)

Цілеспрямування
дій та
думок людини

Структура свідомості

психічне

самосвідомість

мислення

цілепокладання

світогляд

Структура свідомості:

- психічне (несвідоме, підсвідоме);
- самосвідомість (оцінка самого себе, самоконтроль);
- мислення (абстрагування, пізнання, мова);
- цілепокладання (постановка людиною цілей, передбачення їх результатів, прогнозування);
- світогляд (синтетичний показник рівня свідомості).

Рівні свідомості

Надсвідоме

Історично вироблені
суспільством норми, засоби,
форми для здійснення
процесів свідомості

Свідоме

Єдність самосвідомості,
емоцій, почуттів, мислення,
знання, волі та пам'яті

Підсвідоме

Навички та механізми
поведінки людини, що
фомувались з участю
свідомості, але набули
характеру автоматичного
виконання

Несвідоме

Прояви в психіці людини
найперших інстинктів життя та
глибинних закономірностей
буття

Функції свідомості

Пізнавальна

Регуляторна

Прогностична

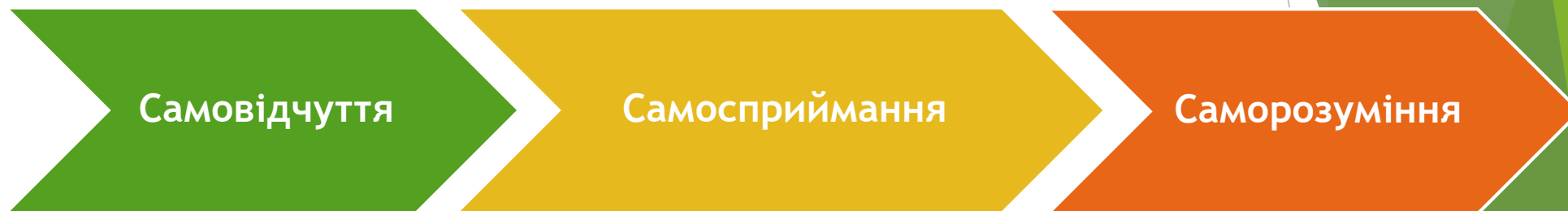
Рефлексивна

Комунікативна

Свідомість поза людським буттям неможлива, таким чином, вона виконує такі функції:

- Пізнавальна функція свідомості проявляється в накопиченні, переробці та використанні інформації щодо навколишньої дійсності;
- Регуляторна - в контролі поведінкових та емоційних проявів;
- Прогностична - в побудові образів майбутнього, плануванні подальшого життя;
- Рефлексивна - в пізнанні людиною самої себе як суб'єкта психічної діяльності;
- Комунікативна функція свідомості полягає в організації та підтриманні спілкування з іншими людьми.

Самосвідомість - це здатність людської психіки усвідомлювати власні якості, властивості та ознаки

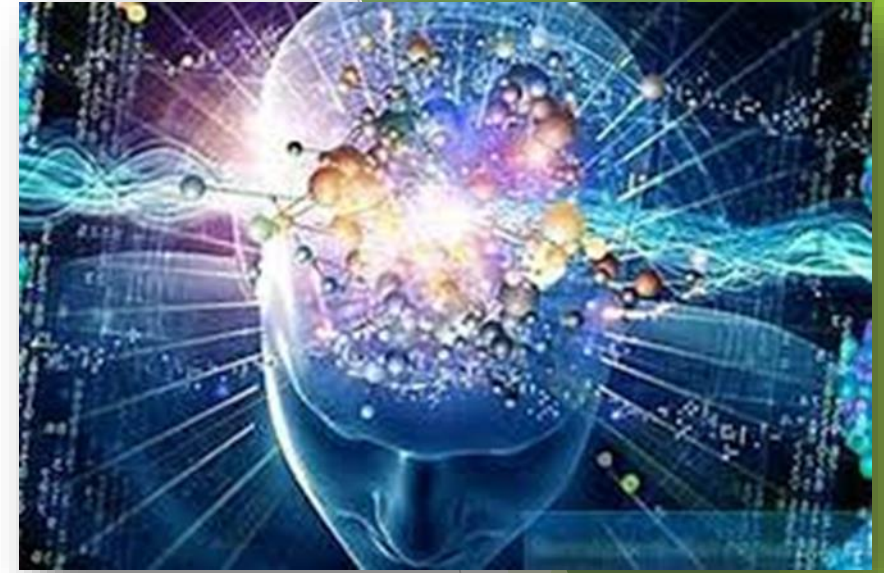

Функції самосвідомості

- 1) **пізнавальна** – накопичення інформації про власні якості, властивості, прояви
- 2) **оцінкова** – формування ставлення до власних якостей, властивостей, проявів
- 3) **регулятивна** – побудова власної поведінки на основі знань та ставлень щодо себе
- 4) **захисна** – послаблення або й усунення травмуючих негативних емоційних переживань у психіці людини

Свідомість це - психофізіологічний механізм контролю і довільної регуляції поведінки й діяльності, основна функція якого полягає в адекватному відображенні змін зовнішнього і внутрішнього середовища та забезпеченні адаптації організму до них. При цьому виконавчими структурами свідомості є ієрархічно організовані мозкові функціональні системи.

Мозок сам по собі як складова частина організму не має свідомості. Він є матеріальним субстратом свідомості, але лише тоді, коли людина в процесі активної діяльності набуває досвіду і знань, освоює культуру народу.

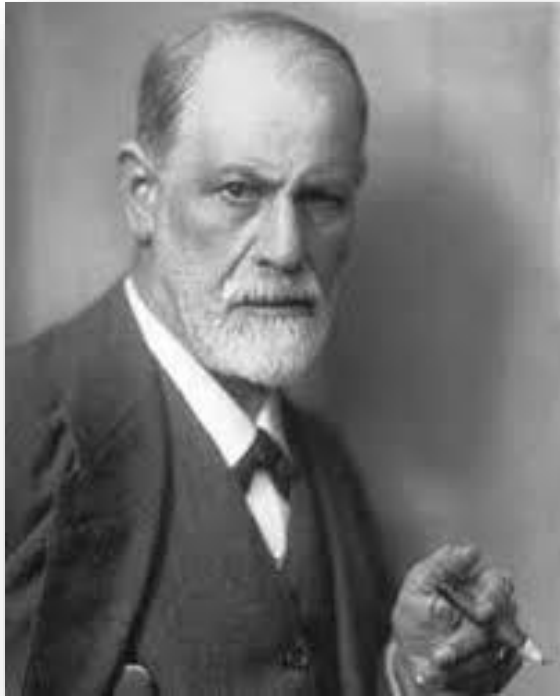
Несвідоме - це настільки специфічне людське психічне проявлення, яке як і свідомість детерміноване суспільними умовами існування людини. Воно виступає як часткове, не достатньо адекватне відображення світу у людському мозку.

До несвідомого належать сновидіння, гіпнотичні стани, явища сомнамбулізму, стани неосудності, а також інстинкти та запорогові почуття. Інстинкти і запорогові почуття - це такі структурні елементи несвідомого, які можуть зароджуватись на рівні підсвідомого, залежати від нього, а з часом переходити на рівень свідомості.

До структури несвідомого зараховуються також автоматизми й інтуїція, які можуть зароджуватись на рівні свідомості, а з часом поринати у сферу несвідомого. Під автоматизмами розуміють складні дії людини. Первинно утворюючись під контролем свідомості, в результаті довгого тренування та багаторазового повторювання, вони набувають несвідомого характеру.

Експериментальна розробка поняття несвідомого була вперше проведена Зигмундом Фройдом, який показав, що багато дій, реалізацію яких людина не усвідомлює, мають осмислений характер і можуть бути пояснені за рахунок дії потягів (переважно — сексуальних). Ним було розглянуто, як та або інша мотивація проявляється всновидіннях, невротичних симптомах і творчості. Відомо, що головним регулятором людської поведінки служать потяги й бажання суб'єкта.

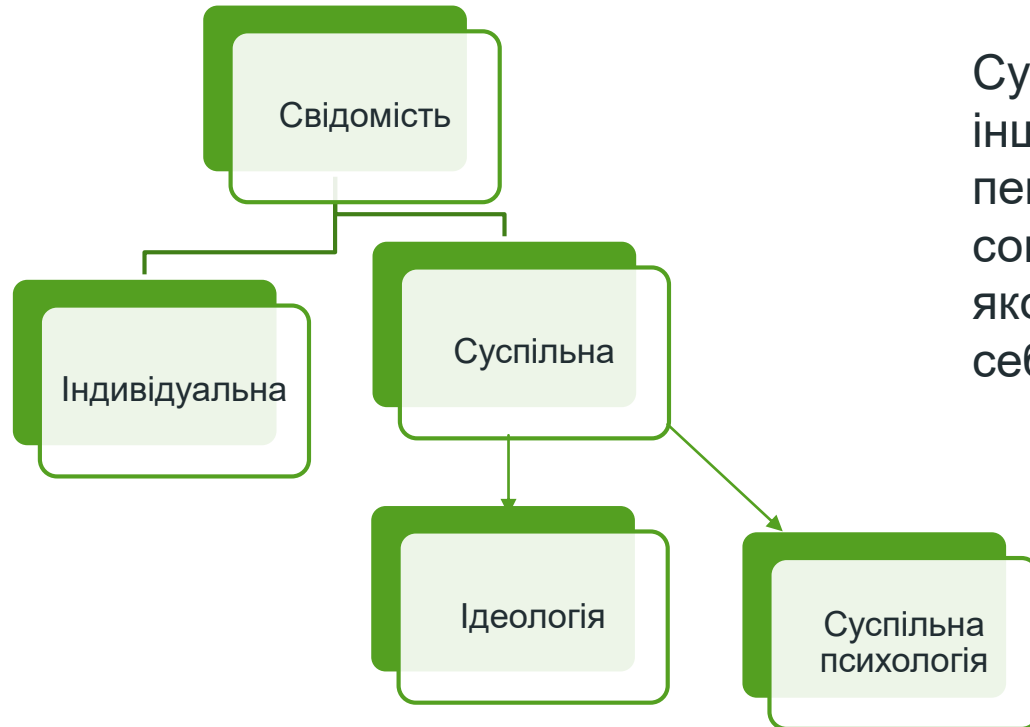

«Людина" не є господарем у себе вдома ", тобто не свідомість керує його вчинками: рушійною силою поведінки виявляються неусвідомлювані імпульси, що йдуть із глибин підсвідомості.»

З. Фрейд.

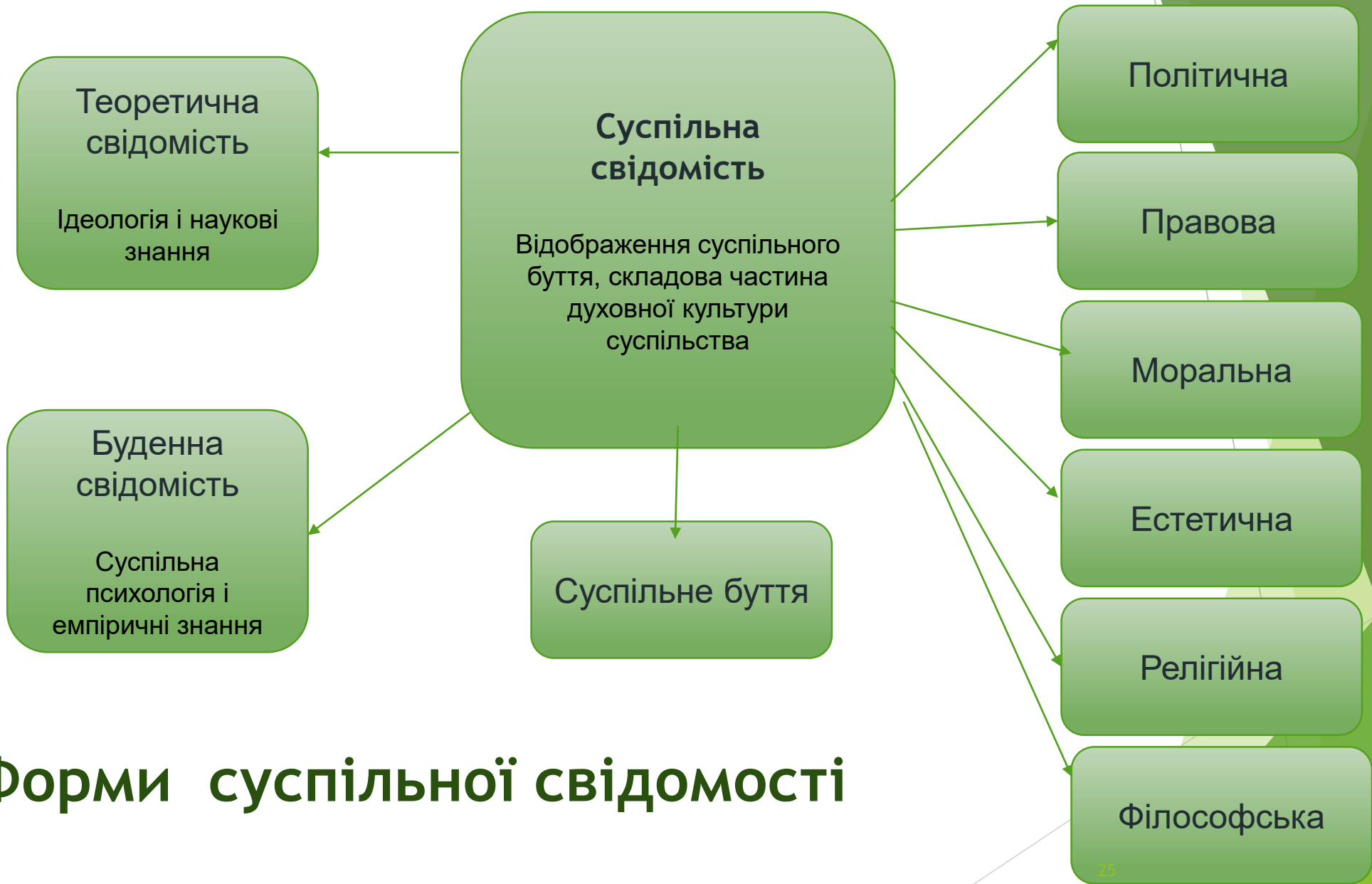
Індивідуальна свідомість являє собою процес усвідомлення людиною явищ оточуючого світу і самої себе.

Рівні суспільної свідомості

Суспільна свідомість являє собою систему ідей, тих чи інших традицій, поглядів, що панують у суспільстві, у певних умовах суспільного життя. Свідомість також є соціальним контактом людини із самою собою, у процесі якого відбувається формування певного уявлення про себе, суб'єктивний образ свого Я.

Форми суспільної свідомості

Інтуїція

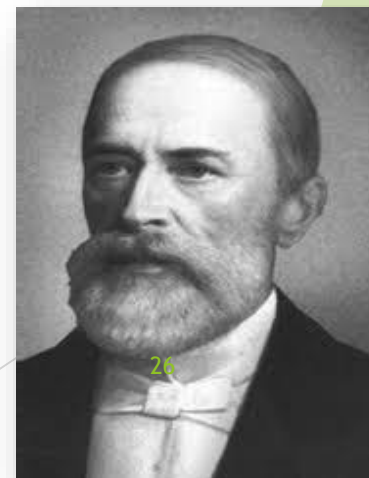
Інтуїція – це та психологічна функція, котра передає суб'єктові сприйняття *несвідомим шляхом*. Предметом такого сприйняття може бути все – і зовнішні, і внутрішні об'єкти або їх поєднання.

Карл Густав Юнг

Проблема інтуїції спочатку постала як гносеологічний феномен у системі теорії пізнання (давньоіндійська та антична філософія), згодом – як психологічний і психоевристичний феномен, що збіглося в часі з виокремленням психології у самостійну галузь

Однією з найскладніших у дослідженні інтуїції є проблема класифікації. Найвідомішою є класифікація М. Бунге, який розрізнив чуттєву та інтелектуальну інтуїцію

Інтуїція, у розумінні Р. Декарта, – це вищий прояв єдності знання, причому насамперед знання інтелектуального, адже саме під час інтуїтивного мислення людський розум мислить і споглядає одночасно. Р. Декарт тісно пов'язує інтуїцію з логічним процесом, при цьому в жодному разі не зіставляє інтуїцію та дискурсивне знання. Ці види отримання інформації, у його розумінні, не виключають, а передбачають один одного

На відміну від Р. Декарта, інтуїція у матеріалістичному забарвленні Б. Спінози вже не зводиться до вроджених якостей індивіда, тобто розумові здібності певного індивіда не вичерпуються тільки різними формами пізнання предмета чи явища, а включають й інтуїтивне мислення

Поряд із Б. Спінозою та Р. Декартом, у розробленні проблем філософсько-правової науки не менш важливий внесок зробив і Г. Лейбніц. Розробляючи проблему інтуїції порівняно з Р. Декартом, Г. Лейбніц вводить ще один важливий чинник визначення інтуїції. Ним стає принцип тотожності, що, набувши статусу інтуїтивного, характеризується як вищий критерій істинності. Отже, Г. Лейбніц вважає, що пізнати інтуїтивно ми можемо лише первинне, виразне поняття, у той час, як складні поняття – здебільшого тільки символічно. Зміст суб'єкта пізнання, за Г. Лейбніцом, тотожний пізнаваному об'єкту, а останній з'являється із суб'єкта

Історія філософських учень про інтуїцію, до певної міри відображає історію розвитку теорій пізнання та природничо-наукового знання. Різні теорії й окремі самостійні концепції інтуїції виникали в діалектичному взаємозв'язку з постановкою нових гносеологічних проблем у науці, і зокрема, у зв'язку з проблемою методу у природознавстві та математиці. Доводиться лише шкодувати про те, що роль філософів-матеріалістів і прагнень матеріалістичного тлумачення проблеми у середині різних систем ідеалістичного напрямку, доволі довго дослідниками не розглядалася. Ідеалістична ж філософія показала свою повну неспроможність вирішити проблему інтуїції.

Використані джерела:

- ▶ Філософія: навчальний посібник.- К.: Вікар, 2011
- ▶ Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник. - К.: Україна, 2001
- ▶ Філософський енциклопедичний словник. - К., 2002
- ▶ Основи філософських знань .- <https://subject.com.ua/philosophy/osnovi/120.html>
- ▶ Суспільна свідомість та її структура. - Освіта.UAosvita.ua > Вища освіта >
- ▶ Інтуїція // <http://esu.com.ua/>
- ▶ Виникнення і природа свідомості// <https://studfile.net/preview/5006641/page:22/>
- ▶ Свідомість і мозок // https://stud.com.ua/57197/filosofiya/svidomist_mozok
- ▶ Філософія свідомості: поняття, взаємодія із мовою та мисленням, проблема ідеального// <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/12785/>
- ▶ Походження і природа свідомості: до постановки проблеми// <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/view/14240>

Дякую за увагу!